

Evaluation of macro cultural policies of development programs in the 1404 vision period

Reza Masoumirad , Assistant Professor, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran. (Corresponding Author) Email: Masoumirad@guilan.ac.ir.

Hamid Mahjour , Researcher at the Secretariat of the Supreme Council of Cultural Revolution. Email: mahjour1404@gmail.com

Extended Abstract

Any form of policymaking and macro-level planning within the geographical boundaries of a country or nation-state must necessarily pass through formal and competent channels of policy and legislation. In terms of development planning, this implies that legislators should design medium- and short-term plans inspired by the foundational ideals of development, often articulated in documents such as the constitution and macro-strategic frameworks like visions or general policy guidelines.

The effectiveness of political and legislative documents, and of development plans themselves, depends on adherence to established rules and criteria that must be observed in drafting general policies and subsequent programs.

A critical issue—frequently noted in evaluations—is the lack of adherence to these necessary standards in the formulation of the general policies of development programs. This shortcoming has led to weaknesses and deficiencies in both the realization of general policies and in ensuring that subordinate laws align with these principles.

One of the most significant shortcomings in the laws governing five-year development plans is the failure to implement the general policies of these plans across all sectors, particularly in the cultural domain. This study specifically focuses on cultural policy, as cultural policies more than any other domain reflect the foundational spirit of the Islamic Revolution and the Constitution. Accordingly, this study evaluates and analyzes the general cultural policies of development programs.

To this end, the cultural policy content of development programs during the “Vision 1404” period was examined and assessed based on established policymaking criteria. The study identifies the damages, deficiencies, and weaknesses embedded in these policies that have hindered effective implementation.

Two methods were employed to evaluate and diagnose the general policies in the cultural sector. First, a qualitative thematic analysis of the content of general policies was conducted, from which key themes, axes, and categories were extracted in order to trace their presence and implementation within the development program laws. Second, the extent of compliance with policymaking rules and criteria was assessed through consultations with experts and key informants in cultural affairs.

A total of 14 experts were consulted in two phases—first for validating criteria and rules, and second for evaluating and diagnosing general cultural policies. The sample was purposive and included experts from the Program and Budget Organization, cultural institutions such as the Ministry of Culture, the Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution, as well as researchers and graduate students (MA and PhD) in cultural policy and management.

The findings of the study indicate that the general cultural policies of the development programs during the Vision period suffer from several key issues. Recommendations are provided to avoid these shortcomings in future policy formulations.

Among the various plans, the general policies of the fourth plan were found to be least effective in implementation, while those of the sixth plan were rated as relatively more effective. However, on average, the effectiveness of cultural policy sets in all development plans remained below a score of 4 (on a likely scale of 1–5), indicating a medium-to-good level of effectiveness overall.

Regarding legislative impact, the policies of the fifth development program had the highest effectiveness, while those of the fourth program were the lowest. In terms of overall evaluation, the policies of the fifth program received the highest score, followed by the fourth, and then the sixth. All three, however, scored above average and were considered to be at an acceptable level. Among the various components of the policy evaluation index, the criterion of “compliance with fundamental principles and the constitution” received the highest score, while “timeliness” and “alignment with budgetary resources” were rated lowest.

In other words, the general policies suffer from limited feasibility in terms of time-bound implementation, inadequate consideration of budgetary, financial, and institutional capacities, insufficient alignment with global best practices, and lack of clarity in assigning responsible implementing agencies to ensure proper oversight. Some of the provisions and clauses are overly general, ambiguous, and therefore subject to interpretation—an issue that must be addressed in the drafting of future policies. Additionally, certain cultural policies tend to be justificatory in nature, focusing on preserving the status quo rather than pursuing bold reforms of cultural structures.

Another critical flaw is the lack of reliance on collective wisdom—expert, scientific, managerial—and, consequently, the failure to foster broad societal engagement. To address these issues, it is essential that the formulation of future policies draw more extensively on key studies in the cultural field and the insights of experts, researchers, and specialists.

Key words: Macro policies, 1404 vision of Iran , Cultural policies, development plans, Culture sector.

ارزیابی سیاست‌های کلی فرهنگی برنامه‌های توسعه در دوره چشم‌انداز ۱۴۰۴

رضا معصومی راد^۱، حمید مهجور^۲

چکیده

یکی از مهم‌ترین ضعف‌های قوانین برنامه‌های پنج‌ساله توسعه، عدم تحقق سیاست‌های کلی فرادست این برنامه‌ها در اغلب بخش‌ها به‌ویژه در بخش فرهنگ است. میزان انطباق بین این دو سطح از سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی را می‌توان در مفاد، مختصات و منطوق سیاست‌های کلی جستجو نمود. هدفی که این مطالعه در پی بررسی آن بوده، ارزیابی سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه در بخش فرهنگ است. این مطالعه به روش ترکیبی شامل مطالعه کیفی با تکنیک تحلیل مضمونی سیاست‌ها و استخراج مقولات اساسی آنها و سپس مطالعه کمی به روش مصاحبه ساختاریافته با ۱۴ نفر از کارشناسان حوزه برنامه‌ریزی فرهنگی که به صورت هدفدار انتخاب شدند، صورت پذیرفته است. نتایج حاصله نشان داد که سیاست‌های کلی برنامه پنجم بالاترین نمره ارزیابی و سیاست‌های کلی برنامه چهارم در رتبه دوم و سیاست‌های کلی برنامه ششم در جایگاه سوم قرار گرفته و هر سه مجموعه دارای نمره بالاتر از متوسط و در حد مطلوب ارزیابی شده است. همچنین در بین مؤلفه‌های مختلف، انطباق با مبانی فرادستی و قانون اساسی بالاترین نمره و زمانمندی و انطباق با منابع بودجه‌ای در کمترین حد انطباق ارزیابی شده است. به علاوه سیاست‌های کلی برنامه چهارم دارای کمترین و سیاست‌های کلی برنامه ششم دارای بیشترین اثربخشی در اجرا بوده است. در خصوص اثربخشی و نفوذ سیاست‌های کلی در مرحله تقنین، بالاترین اثربخشی از آن برنامه پنجم و کمترین اثربخشی مربوط به برنامه چهارم ارزیابی شده است.

واژگان کلیدی

سیاست‌های کلی، چشم‌انداز ۱۴۰۴، سیاست‌های فرهنگی، برنامه‌های توسعه، بخش فرهنگ.

مقدمه

هر نوع سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کلان در قلمرو جغرافیایی یک کشور یا دولت ملت الزاماً باید از طریق مجاری رسمی و ذیصلاح سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری بگذرد. در خصوص تدوین برنامه‌های توسعه، این بدان معناست که باید قانون‌گذار با الهام از مبانی آرمانی توسعه که غالباً در اسنادی همچون قانون اساسی، اسناد کلان راهبردی مانند چشم‌انداز یا سیاست‌های کلی طرح شده است، اقدام به تدوین برنامه‌های میان‌مدت و کوتاه‌مدت توسعه در قالب قوانین رسمی نماید. اثربخشی اسناد و متون سیاستی و تقنینی توسعه خود مستلزم رعایت قواعد و معیارهایی است که باید در تدوین سیاست‌های کلی و سپس برنامه رعایت شود. امر ضروری و مهمی که بر اساس اغلب ارزیابی‌های صورت گرفته، رعایت نشده و موجب ضعف و کاستی در تحقق سیاست‌های کلی و انطباق قوانین زیردستی با این مبانی فرادستی شده است. بررسی میزان انطباق و بخش مهمی از دلایل عدم انطباق بین این دو سطح از سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی را می‌توان به مفاد و منطوق سیاست‌های کلی و مختصات و ویژگی‌های آن‌ها و نحوه تدوین و تصویب آن‌ها جستجو نمود. این ضعف و کاستی موجب شده، در ابلاغیه برنامه سوم توسعه بر رعایت و انطباق قانون برنامه با سیاست‌های کلی فرادست آن تأکید شود و با توجه به تداوم این ضعف در قوانین، ضرورت طرح و تدوین و ابلاغ سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری در سال ۱۳۹۷ شد که در آن به‌صراحت بر رعایت اصول و معیارها و قواعدی در امر قانون‌گذاری تأکید شده که یکی از مهم‌ترین آن‌ها، انطباق قوانین با سیاست‌های کلی است.

به عبارت دیگر، یکی از مهم‌ترین ضعف‌های قوانین برنامه‌های پنج‌ساله توسعه، عدم تحقق سیاست‌های کلی فرادست این برنامه‌ها در همه بخش‌ها به‌ویژه بخش فرهنگ است، در حالی که برنامه‌ریزی فرهنگی باید متضمن کوشش آگاهانه، سنجیده و سازمان‌یافته دولت برای ایجاد تغییر در وضع موجود و دستیابی به اهداف مطلوب در حوزه‌های مختلف فرهنگی باشد (صالحی امیری و عظیمی، ۱۳۸۷: ۸۵). هدفی که این مطالعه در پی بررسی آن بوده تمرکز بر تحقق‌پذیری سیاست‌های فرهنگی است. چراکه سیاست‌های فرهنگی بیش از سایر سیاست‌های بازنمایاننده روح حاکم بر مبانی گفتمانی نظام و مبانی انقلاب اسلامی و قانون اساسی است. از این رو این مطالعه به ارزیابی و آسیب‌شناسی سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه در بخش فرهنگ پرداخته است. بدین منظور با بررسی محتوای سیاست‌های فرهنگی برنامه‌های توسعه در دوره

چشم‌انداز ۱۴۰۴ و ارزیابی مفاد این سیاست‌ها از منظر معیارهای سیاست‌گذاری، به آسیب‌ها و کاستی‌ها و ضعف‌هایی می‌پردازد که در خود این سیاست‌ها نهفته است و موجب مشکلاتی در اجرای آن‌ها شده است. همچنین میزان تحقق سیاست‌های کلی در مرحله تقنین و در منطوق احکام فرهنگی برنامه‌های توسعه و نیز پس‌از آن در مرحله اجرا مورد ارزیابی قرار گرفته است.

پیشینه پژوهش

در نظام جمهوری اسلامی ایران اختیار تعیین سیاست‌های کلی به رهبری داده شده و ایشان پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت این سیاست‌ها را تعیین و ابلاغ می‌نمایند. بند ۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی، تعیین سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران را پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام بر عهده رهبر گذاشته و رهبری در فرمان مورخ ۱۳۷۵/۱۲/۲۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام را مأمور تهیه پیش‌نویس تعاریف و عناوین این سیاست‌های کلی نمودند. لذا تشخیص و تعیین سیاست‌ها و مصالح کلی نظام در حیطه اختیارات رهبری قرار دارد که پس از مشورت با مجمعی از نخبگان که به همین منظور تشکیل می‌شود، تعیین و تصویب و ابلاغ می‌شود. «یکی از بحث‌های مهمی که همواره در نظام اسلامی مطرح بوده روش تعیین مصلحت نظام در مواردی بوده که مبانی فقهی مدنظر بوده است. در این خصوص گفته‌شده که در فقه اسلام که بر اساس آن نظام جمهوری اسلامی و ارکان آن تأسیس شده و بر همین مبنا نیز ارزیابی می‌شود در خصوص انتخاب مصلحت زمانی که تراحم مصالح رخ دهد همیشه مصلحت اقوا را در نظر می‌گیرند و یا در برخورد دو مفسده، مفسده اضعف را انتخاب می‌نمایند و بر اساس این معیار فتوا صادر می‌گردد.» (آیت‌الله هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۱: ۹).

ویژگی‌ها و معیارهای سیاست‌های کلی

در خصوص ویژگی‌های سیاست‌های کلان یا کلی و موانع و چالش‌های اجرای خط‌مشی عمومی، نویسندگان و صاحب‌نظران مختلف معیارها و عوامل متفاوتی از جمله، ناآگاهی و درک نادرست مشکلات و مسائل و نیز دستورها توسط مجریان، عملی نبودن اجرای تصمیمات، مقاومت مجریان در اجرای خط‌مشی، ناکافی بودن منابع، مشخص نبودن مسئولیت دستگاه‌ها، فقدان وفاق در اجرای سیاست‌ها، کارشناسی نبودن و علمی نبودن سیاست‌ها، فقدان مبنای نظری برای سیاست‌ها، موانع نهادی، موانع مدیریتی، فقدان

پشتوانه مشارکت مردم، مبهم و غیر شفاف بودن سیاست‌ها، فقدان انسجام درونی در مجموعه سیاست‌ها، فقدان سازگاری بیرونی با زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و ... را ذکر کرده‌اند (لطیفی و کمیلی فرد، ۱۳۹۷: ۸۰). متألهان مذهبی بر الهی بودن سیاست‌ها و قوانین تأکید می‌کنند و متفکران سکولار بر اجتماعی بودن قواعد و انطباق آن با نیازها و خواسته‌های اکثریت مردم و نیز بر متضمن عدالت بودن آن‌ها ابرام می‌ورزند. برخی نیز بر اخلاقی بودن و عدالت محور بودن به صورت توأمان اصرار دارند. برخی از متفکران با الهام از قواعد نشانه‌شناسی، زبان‌شناسی و تحلیل گفتار، بر ابعادی چون انسجام و سازگاری درونی، عقلانی بودن، هماهنگی، پایداری، سازگاری بیرونی؛ مشروعیت و پایداری و ... اشاره می‌کنند. در تقسیم‌بندی دیگری، ویژگی‌های احکام و سیاست‌ها به دو بخش ذاتی و عرضی تفکیک شده است. از این منظر ویژگی‌های ذاتی، حداقل‌هایی هستند که اساساً هر حکم سیاستی و یا تقنینی باید آن‌ها را داشته باشد. در این فهرست می‌توان ویژگی‌های الزام‌آور بودن، عام بودن، امری بودن، علنی بودن، معطوف به آینده، واضح بودن، قطعیت داشتن و مصوب مراجع ذیصلاح بودن را یافت. ویژگی‌های عرضی، بخش قابل انعطاف احکام سیاست‌ها و قوانین را تشکیل می‌دهند و عبارت‌اند از: جوابگویی نیازهای جامعه، انعکاس نظر اکثریت، تأمین منفعت عمومی، تطابق با اخلاقیات، معطوف به عدالت، استمرار، کارآمدی، عملی بودن و پیشرو بودن (سیروس و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۰۸).

به‌طور خلاصه ویژگی‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی مطلوب را می‌توان به شرح موارد زیر برشمرد:

۱. انعطاف‌پذیر باشد. با توجه به شرایط زمانی و مکانی و خرده‌فرهنگی مختلف قابلیت انطباق و سازگاری داشته باشد؛
۲. انضمامی و عینی و واقع‌گرایانه و تجربی باشد. صرفاً بر اهداف، آرمان‌ها و مفاهیم انتزاعی تأکید نداشته باشد. بلکه واقعیات جامعه را نیز مدنظر قرار دهد؛
۳. برنامه‌ای راهبردی با تأکید بر محورها و مسائل اساسی باشد نه برنامه‌ای جامع بدون اولویت‌بندی مسائل و محورها؛
۴. مبتنی بر اجماع و وفاق جمعی نخبگانی و تهییج‌کننده جامعه و در نتیجه جلب و جذب‌کننده مشارکت آن‌ها باشد؛
۵. گذشته‌نگر و آینده‌گرا باشد؛ یعنی ضمن بهره‌گیری از تجارب گذشته و روندهای آینده، هدف‌ها و راهبرهای فرهنگی تعریف شوند؛

۶. محیط فروملی ملی؛ منطقه‌ای و جهانی مورد توجه و بررسی قرار گیرد و با تکیه بر نگاه محیطی طراحی شود (صالحی امیری، ۱۳۹۰).

در خصوص تحلیل سیاست‌ها معیارهای مختلفی از حیث توجه به هزینه - فایده، توجه به منفعت عمومی و خصوصی، توجه به نقش نهادها و جامعه در تدوین سیاست‌ها، توجه به منبع اصلی یا گفتمان و قدرت در تعیین سیاست‌ها و ... مطرح شده است. تحلیل سیاست‌ها در معنای ارتدکس آن، به روش‌هایی توجه دارد که به کمک آن‌ها، مسائل شناسایی و توصیف و تبیین می‌شوند، اهداف و اولویت‌ها مشخص می‌گردند، گزینه‌ها انتخاب و اجرای سیاست‌ها ارزیابی می‌گردد. همچنین تحلیل سیاست‌ها متضمن طرح پرسش‌هایی در خصوص چگونگی نافذ شدن مجموعه‌ای همبسته از آرمان‌ها، ارزش‌ها، اهداف و یا آگاهی‌ها و گفتمان‌ها در هدایت و کنترل منابع و منافع عمومی است. اینکه چه کسی، چه چیزی، چه موقع و چگونه؟ چه ارزش‌هایی را به کمک کدام نهادها حفظ کرده و این مسئله چه زمان و چگونه تحقق یافته است؟ (پارسونز، ۱۳۹۹: ۹۳).

با توجه به پژوهش‌های انجام‌شده در خصوص سیاست‌های کلی و سیاست‌های فرهنگی، الزامات سیاست‌های کلی نظام، ارزیابی سیاست‌های کلی فرهنگی و موانع تحقق آن‌ها، از جمله طحان نظیف و همکاران (۱۴۰۳)، لطیفی و کمیلی فرد (۱۳۹۷)، غلامی و بهادری جهرمی (۱۳۹۴)، عطار و خواجه نائینی (۱۳۹۴)، عوامل و شاخص‌هایی به شرح زیر را برشماری احصا شد و برای نظرخواهی از متخصصان و کارشناسان مورد استفاده قرار گرفت. این مؤلفه‌ها عبارت بودند از:

۱. غفلت از امکانات؛ ۲. عدم توجه به امکانات نهادی و ظرفیت‌های مجریان؛ ۳. عدم اولویت‌بندی مسائل و عدم آسیب‌شناسی درست و دقیق وضع موجود؛ ۴. فقدان معیارها و شاخص‌های نظارتی؛ ۵. نظام حقوقی غیرمنسجم؛ ۶. شکاف‌های اجتماعی؛ ۷. بستر فرهنگی نامناسب؛ ۸. ساختار سیاسی نامساعد؛ ۹. اقتصاد رانتی؛ ۱۰. عدم انتظام در سیاست‌گذاری؛ ۱۱. عدم نادرست از آزمون مطلوب؛ ۱۲. عدم طراحی درست مسیر از وضع موجود به وضع مطلوب؛ ۱۳. عدم مشارکت نخبگان و ذینفعان؛ ۱۴. عدم بهره‌گیری کافی از تجارب موجود؛ ۱۵. مشخص نبودن اهداف و تأثیرات مورد انتظار؛ ۱۶. مشخص نبودن قلمرو اثر سیاست‌ها؛ ۱۷. مشخص نبودن تاریخ لازم‌الاجرا بودن سیاست‌ها؛ ۱۸. مشخص نبودن نهادها و دستگاه‌های متولی اجرای سیاست‌ها؛ ۱۹. عدالت؛ ۲۰. تناسب؛ ۲۱. شفافیت و عدم ابهام.

با توجه به مرور تحقیقات پیشین، مشخص گردید که ارزیابی‌های صورت گرفته عمدتاً ناظر بر بعد خاصی بوده و از رویکرد مشخص حقوقی یا اقتصادی یا مدیریتی و اداری به موضوع توجه داشته اند و جای خالی مطالعه حاضر که تمرکز بر نقد و ارزیابی سیاست‌های فرهنگی برنامه‌های توسعه با در نظر گرفتن رویکرد تلفیقی و ترکیبی دارد، کاملاً محسوس بوده است.

مبانی نظری پژوهش

سیاست‌های کلی نظام، هنجاری است حقوقی که بر اساس سازوکار مذکور در بند ۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی حیات می‌یابد و تعیین‌کننده جهت‌گیری‌های اصلی و کلان نظام (ناظر بر قوای سه‌گانه و سایر نهادهای اساسی) در بخش‌های گوناگون است که بر اساس مقتضیات زمانی و شرایط عمومی کشور، مجموعه‌ای راهبردی برای نیل به آرمان‌ها و اهداف نظام جمهوری اسلامی را تشکیل می‌دهد (طحان نظیف و احمدی و حاجی علی‌خمس، ۱۴۰۳: ۸). در بیان دیگر، سیاست‌های کلی را می‌توان حلقه میانی آرمان‌ها و اجرائیات تعریف کرد که مسائل اجرایی را به آرمان‌ها نزدیک می‌کند. در یک حکومت دینی اکثر سیاست‌ها در همه بخش‌ها با حاکم ارتباط جدی دارند چراکه حاکم اسلامی در نظام دینی، نماد اصلی و منبع اسلامیت نظام و نقطه عطف تلاقی آرمان‌ها با واقعیات و شرایط جامعه به شمار می‌رود. لذا می‌توان بیان داشت دلیل اصلی آنکه تدوین سیاست‌های کلی در قانون اساسی در اختیار ولی فقیه گذاشته شده است همین امر باشد (غلامی و بهادری جهرمی، ۱۳۹۲: ۵۵).

سیاست‌های کلی حاوی اصولی هستند که آرمان‌ها را به مفاهیم اجرایی نزدیک می‌کنند و اجرایی شدن سیاست‌های کلی نظام غالباً نیازمند تصویب قوانین و مقررات مربوطه توسط مجلس شورای اسلامی و نهادهای ذیصلاح است (اسماعیلی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰). به این معنا که مجلس شورای اسلامی، دولت و سایر نهادهای کشور مکلف‌اند در تصویب قوانین و مقررات علاوه بر اینکه اقدام به تصویب موارد خلاف سیاست‌های کلی نکنند، در راستای اجرایی شدن این سیاست‌ها نیز اقدام نمایند (علوی‌منش و همکاران، ۱۳۹۶: ۲). این در حالی است که یکی از چالش‌هایی که همواره در گزارش‌های مطالعاتی مرتبط با مباحث قانون‌گذاری بر آن تأکید می‌شود، عدم انطباق و سازگاری سلسله مراتبی سیاست‌های کلی، قوانین، آئین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها و بخش‌نامه‌های ابلاغی در یک موضوع از یکسو و ناسازگاری و عدم تطبیق قوانین

متعدد هم‌سطح از سوی دیگر است. انقطاع میان سند چشم‌انداز، برنامه‌های توسعه و بودجه‌های سالانه یکی از نمونه‌های انقطاع میان مراحل مختلف سیاست‌گذاری در نظام سیاست‌گذاری ایران است (عطار و خواجه نائینی، ۱۳۹۴: ۱۵). این مسئله در انتها منجر به تدوین و ابلاغ سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری در سال ۱۳۹۷ گردید. البته باید به یاد داشت که بخشی از دلیل عدم انطباق قوانین با سیاست‌های کلی را نمی‌توان یکسره به‌عنوان ایراد قوانین در نظر گرفت چراکه در پاره‌ای از موارد خود سیاست‌های کلی نیز از برخی ایرادات رنج می‌برند (معصومی‌راد، ۱۳۸۹). به‌طور مشخص در خصوص سیاست‌های کلی برنامه ششم نیز مطالعات بر این امر صحنه دارند که تدوین و ابلاغ ۸۰ بند سیاستی در شرایطی که می‌بایست برنامه‌های کلیدی تهیه شود و مدل برنامه‌ریزی هسته‌ای دنبال شود خود یکی از ایرادات اساسی مجموعه سیاست‌های کلی است (علوی منش و همکاران، ۱۳۹۶: ۲).

سیاست‌های کلان به سیاست‌هایی گویند که به‌منظور اثرگذاری بر کل یک کشور یا جامعه در پیش گرفته می‌شوند، این سیاست‌ها دارای ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و ... هستند که می‌توانند روح واحدی را به نمایش بگذارند، چراکه ممکن است تحت نفوذ ارزش‌ها و آرمان‌های واحدی باشند.

هدف بارزی که این سیاست‌ها دنبال می‌نمایند همانا خیر عمومی^۱ است که در پاره‌ای موارد از آن تحت عنوان مصلحت عمومی یا سیاست عمومی نیز یاد شده است. به عبارت دیگر می‌توان گفت آنچه هدف اصلی سیاست‌گذاری‌های کلان در دولت‌ها و نظام‌های سیاسی امروز را تشکیل می‌دهد همان حاکمیت تصمیمات مطلوب، عقل، تدبیر، درایت و آنچه حکمروایی یا حکمرانی خوب^۲ خوانده می‌شود، است. اندیشه سیاست‌گذاری عمومی با این پیش‌فرض آغاز می‌شود که حوزه یا عرصه‌ای از زندگی وجود دارد که خصوصی یا کاملاً فردی نیست، بلکه حالتی مشترک دارد. اصطلاح عموم شامل آن بعد از فعالیت‌های انسان می‌شود که نیازمند تنظیم یا دخالت دولت یا جامعه بوده و عملی مشترک است (پارسونز، ۱۳۹۹: ۲۰). در خصوص اینکه چگونه اقدام و عملی و یا چگونه تصمیمی عقلانی است و خیر و مصلحت عمومی را به دنبال خواهد داشت بین مکاتب مختلف فلسفی، اتفاق‌نظر وجود ندارد. متفکران اصالت عمل معتقدند که هر چیزی که عملی باشد و در عمل نتایج و پیامدهای خوبی

داشته باشد، واجد خیر و مصلحت است. ویلیام جیمز^۱ بر این باور بود که گوهر خیر همانا ارضای خواسته‌ها است (جیمز، ۱۹۴۳). این متفکران به این مسئله توجه کافی نداشتند که پیامد و نتیجه نهایی امور به‌طور قطعی قابل‌سنجش نیست و گذر زمان پرده بیشتری از آن برمی‌دارد.

برخی از فلاسفه مانند جرمی بنتام مصلحت عمومی را آن چیزی می‌دانند که از طریق فرایند دمکراتیک حاصل می‌شود، فرایندی که طی آن منافع عده بیشتری از آحاد جامعه متجلی و اظهار می‌شود. وی قائل به چنین دیدگاهی بود و معتقد بود که می‌توان خیر عمومی را به طریق کمی تعیین نمود. از دید وی مصلحت جامعه همان «جمع منافع اعضای متعددی است که جامعه کل را تشکیل می‌دهند» (راسخ، ۱۳۷۸). دیدگاه بنتام بر این پیش‌فرض استوار بود که حاصل جمع منافع تک‌تک افراد جامعه با مصلحت کل جامعه تضاد و تعارضی ندارد. این در حالی است که تجربه نشان داده است که در بسیاری از موارد چنین نیست و هیچ الزامی وجود ندارد که منافع جامعه با حاصل جمع منافع فردی در یک راستا باشند. به‌عنوان مثال در خصوص پرداخت دستمزد ممکن است منافع افراد اعم از مزدبگیران و کارفرمایان با آنچه مصلحت و منافع جامعه را تأمین می‌نماید، تعارض به وجود آید یا در مورد حفاظت از محیط‌زیست بین تولیدکنندگان و مصلحت و منافع عمومی ناسازگاری ظاهر گردد. مشکل دیگر دیدگاه بنتام این است که اگر تعیین مصلحت عمومی را بر اساس مصالح یکایک افراد جامعه آن‌گونه که خود تشخیص می‌دهند مبتنی سازیم، در این صورت افراد به دلیل متغیر بودن تشخیص‌هایشان و یا عدم اشراف به اطلاعات کافی ممکن است قادر به تشخیص مصلحت عمومی به نحو شایسته‌ای نباشند. به‌علاوه باید توجه داشت که اگرچه مصلحت عمومی را نمی‌توان با شمارش عددی منافع شخصی تعیین کرد، همچنین نمی‌توان آن را با سیاست‌گذاری مقامات حکومتی یکسان پنداشت. لذا مسئله بسیار مهم در ارزیابی سیاست‌های کلانی که خیر و مصلحت عمومی را تأمین می‌نمایند، این است که چه معیاری در ارزیابی موردتوجه قرار می‌گیرد. مهم‌ترین معیاری که امروزه بر مبنای آن در اغلب جوامع دمکراتیک برای تعیین مصلحت عمومی بدان تمسک بسته می‌شود، تحقق میثاق‌ها و آرمان‌های اصیل انسانی است که حداقلی از آن در منشور حقوق بشر تصریح شده است.

براین اساس می‌توان گفت که هیچ‌گاه به‌طور قطعی نمی‌توان اجماع عمومی و

لایتغیری برای مصالح عامه حاصل نمود، چراکه شرایط و مقتضیات زمانی و مکانی تنوع زیادی در این ارزیابی‌ها ایجاد خواهد نمود. راه‌حل‌هایی از آشننگی روش‌شناختی در تعیین مصالح عامه این است که ارزش‌ها و آرمان‌هایی را که بر سر تحقق آن وفاق اجتماعی وجود دارد مدنظر قرار دهیم. اغلب این آرمان‌ها و ارزش‌ها در یک نظام سیاسی در قالب قانون اساسی به‌عنوان سند میثاق ملی، متجلی و متبلور می‌شود و فلاسفه، نخبگان و صاحب‌نظران حوزه‌های مختلف فکری اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، حقوقی قادر خواهند بود در هم‌اندیشی و بحث عمومی که البته باید مستمر باشد و به کمک ارزیابی‌های عمومی و پیمایش‌های ملی از آرزوها و خواسته‌های مردم تقویت شود، به فهرست رتبه‌بندی شده‌ای از این ارزش‌ها و آرمان‌ها دست یابند.

درمجموع نظریه‌های مصلحت عمومی را به چهار گروه می‌توان تقسیم‌بندی کرد: رویکرد نخست جنبه کمال‌گرایانه دارد. در این دیدگاه خیر به‌عنوان امری زیبا فی‌نفسه ارزشمند است. این دیدگاه خیر را به وجه آرمان‌گرایانه آن مطمح نظر دارد. رویکرد دوم واقع‌گر است و مصلحت عمومی را چیزی جز سازش میان منافع افراد نمی‌داند از این چشم‌انداز مصلحت عمومی در صورتی حاصل می‌شود که منافع و مصلحت‌های جزئی مصالحه کنند و در خارج از این قلمرو نمی‌توان از مصلحت عمومی گفتگو کرد زیرا اگر مصلحت عمومی از این فراتر رود، نافرجام خواهد بود. نگرش سوم جنبه فایده‌گرایانه دارد. طبق این دیدگاه مصلحت عمومی عبارت از مجموعه جبری تک تک مصالح خصوصی است؛ بنابراین سیاستی مصلحت‌آمیز محسوب می‌شود که بتواند بیشترین نفع را عاید بیشترین افراد کند و در خدمت بیشترین تعداد مصلحت‌های خصوصی باشد. رویکرد چهارم جنبه پیامدگرایانه دارد و پیامدهای ناشی از اتخاذ یک سیاست را ملاک تعیین مصلحت عمومی می‌داند. به عقیده هواداران این دیدگاه اعضای یک جمع از این سیاست نه به‌عنوان یک فرد دارای مصلحت خصوصی، بلکه به‌عنوان عضوی از گروه برخوردار می‌شوند. در این صورت می‌توان نتیجه گرفت که مصلحت عمومی وجود داشته است (معینی، ۱۳۷۸: ۲۰۶).

روش پژوهش

در این مطالعه به منظور ارزیابی سیاست‌های فرهنگی از دو روش استفاده شد. ابتدا با تحلیل کیفی و مضمونی محتوای سیاست‌های کلی، محورها، مضامین و مقولات اساسی استخراج شدند تا تسری و تجری آن در متون قوانین برنامه‌های توسعه ردیابی

شود. سپس با مراجعه به صاحب نظران و کارشناسان امور فرهنگی، میزان رعایت قواعد و معیارهای لازم برای احکام سیاسی مورد بررسی قرار گرفت.

تعداد کارشناسانی که در دو مرحله (اعتبارسنجی معیارها و قواعد و سپس ارزیابی و آسیب شناسی سیاست های کلی در بخش فرهنگ) به آنها مراجعه شد ۱۴ نفر بودند و به طور هدف دار و از بین کارشناسان سازمان برنامه و بودجه و دستگاه های فرهنگی شامل وزارت ارشاد دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی و دانشجویان سیاست گذاری و مدیریت فرهنگی در مقاطع دکتری و ارشد انتخاب شدند.

در این مطالعه با بهره گیری از پیشینه نظری و تجربی، ویژگی هایی که لازم است یک حکم سیاسی واجد آن باشد، در شش بعد و ۱۶ مؤلفه به شرح زیر تدوین شد و برای اعتبارسنجی و سپس ارزیابی سیاست های فرهنگی برنامه های توسعه در دوره چشم انداز مورد استفاده قرار گرفتند.

مؤلفه های ۱۶ گانه ارزیابی سیاست های کلی:

۱. سازگاری با مبانی انقلاب اسلامی و قانون اساسی؛
۲. سازگاری با تجارب جهانی؛
۳. علمی و خرمندانه و کارشناسی بودن؛
۴. استحکام ادبی و حقوقی؛
۵. واقع گرایی (از حیث انطباق با امکانات نهادی)؛
۶. واقع گرایی از حیث بودجه و منابع مالی؛
۷. واقع گرایی از حیث انطباق با اولویت ها و نیازهای اساسی جامعه؛
۸. مکان مندی (مشخص بودن محدوده جغرافیایی) و (نگاه ملی داشتن)؛
۹. زمان مندی (مشخص بودن زمان تحقق)؛
۱۰. صراحت و وضوح یا تفسیرناپذیری؛
۱۱. عینیت (با شاخص های عینی بتوان تحقق آن را اندازه گرفت)؛
۱۲. اعتبار اجتماعی (از حیث پذیرش و مقبولیت جامعه)؛
۱۳. مشارکت پذیری (از حیث ظرفیت جلب مشارکت مردم)؛
۱۴. متولی و مسئول داشتن (مشخص بودن مسئول و متولی اجرای سیاست)؛
۱۵. مشخص بودن ذینفعان - مخاطبان مشمولین؛
۱۶. عدالت یا تبعیض آمیز نبودن.

بر اساس ادغام مؤلفه های فوق و نیز تحلیل عاملی داده های حاصل از نظرخواهی

از متخصصان شش بعد به شرح زیر استخراج گردید که به‌عنوان ویژگی‌ها و شاخص‌های سیاست‌های کلی مورد استفاده قرار گرفت.

ابعاد شش‌گانه ویژگی‌های سیاست‌های کلی

۱. انطباق با اسناد فرادستی مانند قانون اساسی؛

۲. علمی، کارشناسی و عقلانی بودن؛

۳. صراحت، شفافیت، تفسیرناپذیری و عدم ابهام؛

۴. تحقق‌پذیری؛

۵. مقبولیت اجتماعی، مشارکت‌انگیزی و عدالت اجتماعی؛

۶. نظارت‌پذیری.

ابعاد شش‌گانه فوق که از طریق تحلیل عاملی و ادغام مؤلفه‌های ۱۶ گانه و در مرحله اعتبارسنجی آن‌ها از دیدگاه کارشناسان و متخصصان امور برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری فرهنگی استخراج گردید، می‌تواند به‌عنوان مبنا و مدلی برای تعیین شاخص‌ها و مختصات سیاست‌های کلی معرفی شود. تعریف و ارزیابی و نمره‌دهی معیارهای فوق بر اساس طیف لیکرت ۵ درجه‌ای از خیلی ضعیف تا عالی و از ۱ تا ۵ محاسبه گردید.

یافته‌های پژوهش

الف) تحلیل تماتیک سیاست‌های فرهنگی و اثربخشی آن‌ها در تقنین و اجرا در دوره چشم‌انداز

در راستای راهبردهای کلان فرهنگی ملهم از قانون اساسی، در سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه به‌ویژه در دوره چشم‌انداز ۱۴۰۴ در بندهای مختلف، بر تحقق اهداف و رسالت‌های فرهنگی طی سال‌های چشم‌انداز و برنامه تصریح و تأکید شده است. در سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه (مصوب ۱۱ شهریور ۱۳۸۳) که اولین برنامه از چهار برنامه ۵ ساله تعریف شده در دوره چشم‌انداز ۱۴۰۴ محسوب می‌شود، محورهای و اهداف کلی و کلان در بخش امور فرهنگی، علمی و فناوری به‌قرار زیر تکلیف شده است:

بندهای یک و دو بر ابتدای کل برنامه و اقدامات در جهت تقویت ارزش‌های دینی و انقلاب اسلامی و اهداف کلانی چون: تعمیق، گسترش و اعتلای معرفت دینی، تحکیم و تقویت ارزش‌های انقلاب اسلامی، زنده و نمایان نگاه داشتن اندیشه دینی و سیاسی

حضرت امام (ره)، تقویت فضایل اخلاقی، تقویت روحیه ایثار و امید به آینده و بهبود رفتارهای فردی و جمعی تأکید دارد. بندهای سوم و چهارم بر زمینه‌سازی و فرهنگ‌سازی لازم برای مشارکت عامه مردم در تولید و تقویت تولید ملی و سازندگی و تحقق اهداف و ارزش‌های سند چشم‌انداز تأکید دارد و اهدافی چون: تقویت وجدان‌کاری و انضباط اجتماعی و روحیه کار و ابتکار، کارآفرینی، درستکاری و قناعت و اهتمام به ارتقاء کیفیت تولید، فرهنگ‌سازی برای استفاده از تولیدات داخلی و بسترسازی فرهنگی برای افزایش تولید و صادرات کالا و خدمات و ایجاد انگیزه و عزم ملی برای دستیابی به اهداف موردنظر در افق چشم‌انداز تأکید دارد. بندهای پنج و شش، هفت و هشت، بر تقویت و صیانت از هویت و وحدت ملی، اهتمام به زبان فارسی و تقویت آگاهی ملی در خصوص فرهنگ، تاریخ، تمدن و هنر کشور و تعمیق روحیه دشمن‌شناسی و ترویج روحیه ظلم‌ستیزی و مخالفت با سلطه‌گری استکبار جهانی، تبیین ارزش‌های انقلاب اسلامی برای جهانیان، رشد آگاهی‌ها و فضایل اخلاقی، مقابله با تهاجم فرهنگی و اهتمام به امر به معروف و نهی از منکر، تأکید و تکلیف دارد. بندهای نهم و دهم به اهداف کلان در بخش آموزش، پژوهش و فناوری اختصاص دارد و در این بخش بر اهداف کلانی چون: افزایش سهم کشور در تولیدات علمی جهان، تقویت نهضت نرم‌افزاری و ترویج پژوهش، کسب فناوری، به‌ویژه فناوری‌های نو شامل: ریزفناوری و فناوری‌های زیستی، اطلاعات و ارتباطات، زیست‌محیطی، هوا فضا و هسته‌ای، اصلاح نظام آموزشی کشور شامل: آموزش و پرورش، آموزش فنی و حرفه‌ای، آموزش عالی و کارآمد کردن آن برای تأمین منابع انسانی موردنیاز در جهت تحقق اهداف چشم‌انداز تأکید دارد. بند ۱۱ نیز به تبیین و تحکیم مردم‌سالاری دینی و صیانت از آزادی‌های مشروع مردم از طریق آموزش و نهادینه و قانونمند کردن آن تأکید دارد. بند ۱۴ به تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن در آن از یکسو و تقویت جایگاه زن در صحنه‌های اجتماعی و استیفای حقوق شرعی و قانونی آن‌ها در همه عرصه‌ها از سوی دیگر تأکید دارد. بند ۱۵ به تقویت هویت ملی جوانان متناسب با آرمان‌های انقلاب اسلامی تأکید دارد که البته لازم است تا ابتدا دغدغه‌های شغلی، ازدواج، مسکن و آسیب‌های اجتماعی آنان رفع شود و توجه به مقتضیات دوره جوانی و نیازها و توانایی‌های آنان صورت پذیرد و سپس در بستر محیط فکری که برایشان فراهم می‌شود، هویت ملی آن‌ها، متناسب با آرمان‌های انقلاب اسلامی شکل گیرد.

تحلیل اهداف و سیاست‌های کلی این بخش حاکی از این است که دستگاه‌ها

و نهادهای فرهنگی و رسانه‌ای کشور باید در تلاش باشند تا به تعمیق و گسترش ارزش‌های دینی، اخلاقی و مبانی انقلاب اسلامی و روحیه دشمن‌ستیزی اهتمام داشته باشند و در فرهنگ‌سازی نیز به تقویت بسیج و مشارکت مردم در تقویت بنیه انقلاب اسلامی و همکاری در تقویت تولید ملی و صیانت از هویت و وحدت ملی بکوشند. در سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه (مصوب ۲۱ دی ماه ۱۳۸۷)، سیاست‌های فرهنگی در صدر و جدای از امور علمی و فناوری تدوین و در ۶ بند ابلاغ شد و طی آن بر اقدامات در تکمیل و اجرای طرح مهندسی فرهنگی کشور و تهیه پیوست فرهنگی برای طرح‌های مهم، زنده و نمایان نگاه‌داشتن اندیشه دینی و سیاسی حضرت امام خمینی (ره) و برجسته کردن نقش آن به عنوان یک معیار اساسی در تمام سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها، تقویت قانون‌گرایی، انضباط اجتماعی، وجدان‌کاری، خودباوری، روحیه کار جمعی، ابتکار، درستکاری، قناعت، پرهیز از اسراف و اهتمام به ارتقاء کیفیت در تولید، مقابله با جریانات انحرافی در حوزه دین و زدودن خرافات و موهومات، استفاده بهینه از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی برای تحقق اهداف فرهنگی نظام، ایجاد درك مشترك از چشم‌انداز بیست‌ساله و تقویت باور و عزم ملی برای تحقق آن تأکید نمود. وجود پیوست فرهنگی به منظور اطمینان از رعایت ملاحظات فرهنگی در طرح‌های مهم و پیشگیری از عواقب و پیامدهای منفی این طرح‌ها از تأکیدات این بخش از سیاست‌ها بود. همچنین تکمیل و اجرای طرح مهندسی فرهنگی کشور که توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی تصویب گردید در این مجموعه تکلیف شد. زنده و نمایان نگاه‌داشتن اندیشه حضرت امام (ره) در تمام سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ها مورد تأکید قرار گرفت. اصول و ارزش‌هایی چون قانون‌گرایی، انضباط اجتماعی، وجدان‌کاری، خودباوری، روحیه کار جمعی، ابتکار، درستکاری، قناعت، پرهیز از اسراف و اهتمام به ارتقاء کیفیت در تولید به عنوان مختصاتی که باید در فرهنگ جامعه تقویت شوند، مطرح شد و مهم‌تر اینکه بر تقویت باور و عزم ملی برای تحقق سند چشم‌انداز تأکید گردید.

سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه (مصوب ۹ تیرماه ۱۳۹۴) بر سه محور اساسی «اقتصاد مقاومتی»، «پیشتازی در عرصه‌ی علم و فناوری» و «تعالی و مقاوم‌سازی فرهنگی» تنظیم و استوار شده است و این نشان می‌دهد که این مجموعه سیاست‌ها فرهنگ یک رکن از ارکان سه‌گانه برنامه ششم باید باشد.

شایان ذکر است این سیاست‌ها بیشتر به هدف‌گذاری‌های کمی توجه داشته و از بیان ارزش‌ها و آرمان‌های کلی و کلان پرهیز نموده است. لذا از نظر سطح انتزاع از

سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی کمتر است. با تحلیل محتوای کیفی سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه می‌توان مضامینی به شرح زیر را استخراج نمود:

رشد تولید، گسترش شاخص‌های عدالت و بهره‌گیری از دیپلماسی، تقویت تعامل سازنده با جهان، صرفه‌جویی و مصرف بهینه منابع، بهبود و ارتقاء سطح دانش و فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان، توسعه صادرات، شفافیت و سلامت نظام مالی و اقتصادی، توجه به آمایش سرزمین و توسعه پایدار و بهره‌گیری از ظرفیت مناطق و استان‌ها در توسعه کشور و نیز توسعه مناطق روستایی، ارتقاء توان دفاعی، نظامی و بازدارندگی کشور، حفظ و صیانت از آرمان‌ها و ارزش‌های انقلاب اسلامی و توسعه و تجلی مفاهیم، نمادها و شاخص‌های هویت اسلامی ایرانی و ارزش‌های انقلاب اسلامی و دفاع مقدس را می‌توان به‌عنوان مهم‌ترین اهداف و ارزش‌های شایسته تحقق در طول برنامه ششم توسعه از منظر سیاست‌های فوق شناسایی و معرفی نمود.

جدول ۱. تحلیل تماتیک سیاست‌های فرهنگی برنامه چهارم و ارزیابی اثربخشی آن‌ها در تقنین و اجرا

ردیف	مضامین سیاست‌های فرهنگی برنامه چهارم	مضامین محوری	تم نهایی	اثربخشی در تقنین	اثربخشی در اجرا
۱	صیانت و اعتلای فرهنگ دینی	دینی و مذهبی	استفاده از ظرفیت فرهنگ به‌منظور تبیین و ترویج گفتمان انقلاب اسلامی و سبک زندگی اسلامی - ایرانی	۳	۳
۲	رشد فضایل اخلاقی				
۳	سرمشق‌گیری و الگو قرار دادن اندیشه دینی و سیاسی امام				
۴	تحکیم وحدت و اعتلای هویت ملی اسلامی و انقلابی				
۵	تلاش در شناخت دشمن و استکبار جهانی				
۶	تبیین عملکرد دشمن علیه انقلاب اسلامی و منافع ملی	گفتمان انقلاب اسلامی			
۷	مقابله با تهاجم فرهنگی				
۸	تبیین آرمان‌های انقلاب اسلامی				
۹	ترویج و صیانت از فرهنگ ایثار و شهادت				
۱۰	تصویرسازی از نتایج مثبت انقلاب در تعاملات بین‌المللی و جهان اسلام				
۱۱	تقویت تعاملات فرهنگی با مجامع و سازمان‌های فرهنگی بین‌المللی				

ردیف	مضامین سیاست‌های فرهنگی برنامه چهارم	مضامین محوری	تم نهایی	اثربخشی در تقنین	اثربخشی در اجرا		
۱۲	انضباط اجتماعی، کارآفرینی و قناعت در دستیابی به کیفیت تولید	فرهنگ‌سازی برای توسعه	استفاده از ظرفیت فرهنگ به‌منظور تبیین و ترویج گفتمان انقلاب اسلامی و سبک زندگی اسلامی - ایرانی	۳	۳		
۱۳	ترویج اهداف و آرمان‌های سند چشم‌انداز						
۱۴	ایجاد بستر و فضای فرهنگی سالم						
۱۵	صیانت از عناصر هویت‌بخش فرهنگی	هویت و میراث فرهنگی		۴	۳		
۱۶	حفاظت از میراث فرهنگی اسلامی و ایرانی						
۱۷	حفظ و صیانت از منظر و نمای متفاوت و اسلامی شهر و روستا						
۱۸	درونی کردن آزادی‌های مشروع و مردم‌سالاری دینی	مردم‌سالاری دینی		۴	۳		
۱۹	فرهنگ‌سازی حکمروایی خوب با جلب مشارکت‌های مدنی و مردمی						
۲۰	تعمیق نقش سازنده زن در خانواده، اجتماع از نظرگاه شرع و قانون	تقویت جایگاه زن و خانواده		۴	۳		
۲۱	افزایش مبادلات و تعاملات فرهنگی بین کشورهای جهان اسلام	دیپلماسی فرهنگی		۴	۳		
۲۲	ترویج و تقویت زبان فارسی						
	میانگین سیاست‌های کلی برنامه چهارم				۳/۸۶	۳	

جدول ۲. تحلیل تماتیک سیاست‌های فرهنگی برنامه پنجم و ارزیابی اثربخشی آن‌ها در تقنین و اجرا

ردیف	مضامین سیاست‌های فرهنگی برنامه پنجم	فصل‌بندی مضامین	تم نهایی	اثربخشی در تقنین	اثربخشی در اجرا
۱	مهندسی فرهنگی	گفتمان انقلاب اسلامی	استفاده از ظرفیت فرهنگ به‌منظور تبیین و ترویج گفتمان انقلاب اسلامی و سبک زندگی اسلامی - ایرانی	۴	۳
۲	تهیه پیوست فرهنگی برای طرح‌های مهم				
۳	الگوگیری از اندیشه امام خمینی				
	صیانت از مظلومان و مستضعفان				
	ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و اولویت ایثارگران				
	جهت‌دهی جریان‌ات سیاسی به حفظ ارزش‌های اسلامی و انقلابی				

ردیف	مضامین سیاست‌های فرهنگی برنامه پنجم	فصل‌بندی مضامین	تم نهایی	اثربخشی در تقنین	اثربخشی در اجرا	
۴	ارتقا کیفیت رفتار جمعی (قانون‌گرایی، انضباط اجتماعی، وجدان کار و ...)	فرهنگ‌سازی برای توسعه	استفاده از ظرفیت فرهنگ به‌منظور تبیین و ترویج گذشتمان انقلاب اسلامی و سبک زندگی اسلامی - ایرانی	۴	۴	
۵	خرافه زدایی					
۶	به‌کارگیری فناوری در تحقق اهداف فرهنگی					
۷	درک مشترک و تقویت عزم ملی					
۸	تقویت جایگاه زن و نهاد خانواده	تقویت جایگاه زن و خانواده			۴	۴
۹	اعتلای جوانان و هویت ملی در بین آنان	تقویت هویت ملی در جوانان			۴	۴
۱۰	هویت بخشی به سیمای شهر و روستا و حمایت از معماری اسلامی - ایرانی	هویت و معماری اسلامی - ایرانی			۴	۴
۱۲	توسعه ورزش و گردشگری با تأکید بر سفرهای زیارتی	ورزش، گردشگری و زیارت			۴	۴
۱۳	استفاده از ابزارهای فرهنگی و رسانه‌ای به‌منظور مقابله با ناهنجاری‌های فرهنگی	دینی و مذهبی			۵	۴
۱۴	تقویت مشارکت اجتماعی	مردم‌سالاری دینی			۵	۴
۱۶	حمایت از آزادی‌ها و حقوق اساسی ملت			۵	۴	
۱۷	تحکیم و تقویت منزلت کشور در نظام بین‌الملل	دیپلماسی فرهنگی			۵	۴
۱۹	تقویت اجماع و همگرایی مسلمانان					
۲۰	تقویت دیپلماسی فرهنگی و ارتباطات اسلامی					
	میانگین			۴/۴	۳/۸۵	

جدول ۳. تحلیل تماتیک سیاست‌های فرهنگی برنامه ششم و ارزیابی اثربخشی آن‌ها در تقنین و اجرا

ردیف	مضامین سیاست‌های فرهنگی برنامه ششم	فصل‌بندی مضامین	تم نهایی	اثربخشی در تقنین	اثربخشی در اجرا
۱	مهندسی فرهنگی	گفتمان انقلاب اسلامی	استفاده از ظرفیت فرهنگ به‌منظور تبیین و ترویج گفتمان انقلاب اسلامی، سبک زندگی اسلامی ایرانی و رونق اقتصادی و نشاط اجتماعی	۴	۴
۲	تدوین پیوست فرهنگی برای طرح‌های مهم				
۳	حمایت از ایثارگران انقلاب اسلامی				
۴	تحکیم بنیان بسیج مستضعفان				
۵	تبیین ارزش‌های انقلاب اسلامی				
۶	ترویج سبک زندگی اسلامی-ایرانی	دینی و مذهبی		۳	۳
۷	توسعه معارف دینی-اسلامی				
۸	توسعه ورزش همگانی	توسعه ورزش		۴	۴
۹	تحقق سیاست‌های جمعیتی	تقویت جایگاه زن و خانواده			
۱۱	اهمیت نقش زنان در تقویت خانواده				
۱۲	ترویج معماری اسلامی ایرانی	هویت ایرانی-اسلامی		۴	۴
۱۳	حمایت از تولیدات فرهنگی مقوم هویت اسلامی-ایرانی				
۱۴	توسعه هویت اسلامی-ایرانی				
۱۵	توسعه صنعت ایرانگردی	توسعه گردشگری		۵	۴
۱۶	حمایت از میراث فرهنگی	میراث فرهنگی		۴	۴
	میانگین			۴/۱۳	۳/۹۳

مطابق نتایج جداول فوق، سیاست‌های کلی برنامه چهارم دارای کمترین اثربخشی و نفوذ در اجرا و سیاست‌های کلی برنامه ششم دارای بیشترین اثربخشی در اجرا ارزیابی شده است. البته در مجموع میانگین اثربخشی هر سر مجموعه سیاست‌های فرهنگی برنامه‌های توسعه زیر عدد ۴ و در سطح متوسط و خوب ارزیابی شده است. در خصوص اثربخشی و نفوذ سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه در مرحله تقنین، بالاترین اثربخشی از آن برنامه پنجم و کمترین اثربخشی مربوط به برنامه چهارم ارزیابی شده است. لازم به ذکر است که در برنامه پنجم توسعه در خصوص برخی از سیاست‌های فرهنگی، عیناً ماده یا بندی در قانون برنامه تکرار شده بود و این مسئله در موارد متعدد مشاهده است و این صرفاً انطباق صوری قوانین با سیاست‌های کلی محسوب می‌شود

در حالی که باید در قوانین عادی و جاری محملی اجرایی در قالب اقدام عملی برای تحقق سیاست‌های کلی، حکم شود.

جدول ۴. ارزیابی سیاست‌های فرهنگی برنامه‌های توسعه در دوره چشم‌انداز

میانگین ستونی	عدالت - تبعیض آمیز نبودن	مشخص بودن ذینفعان - مخاطبان - مشمولین	متولی و مسئول داشتن	مشارکت پذیری	اعتبار اجتماعی	عینیت	صراحت	زمان مندی	مکان مندی	واقع گرایی	بودجه و منابع مالی	انطباق با امکانات نهادی	استحکام ادبی و حقوقی	علمی و کارشناسی بودن	سازگاری با تجارب جهانی	سازگاری با مبانی	معیارها	سیاست‌ها
۳/۶	۴/۱	۳/۱	۲/۴	۴/۰	۴/۰	۳/۵	۴/۰	۲/۱	۴/۰	۴/۰	۲/۴	۴/۰	۴/۰	۴/۰	۳/۰	۴/۶	چهارم	
۴/۰	۴/۲	۴/۰	۴/۰	۳/۶	۳/۸	۳/۸	۴/۳	۳/۴	۴/۳	۴/۰	۳/۵	۳/۵	۴/۲	۴/۳	۴/۱	۴/۶	پنجم	
۳/۴	۲/۸	۴/۰	۴/۳	۳/۴	۳/۳	۳/۵	۳/۳	۳/۳	۳/۰	۳/۱	۳/۴	۳/۱	۳/۴	۳/۳	۳/۲	۳/۹	ششم	
۳/۷	۳/۸	۳/۷	۳/۵	۳/۷	۳/۷	۳/۶	۳/۹	۲/۹	۳/۸	۳/۷	۳/۱	۳/۶	۳/۹	۳/۹	۳/۴	۴/۴	میانگین سطر	

بر اساس بررسی صورت گرفته توسط کارشناسان سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و بودجه‌ریزی که صرفاً میانگین کل ارزیابی سیاست‌های کلی برنامه‌های چهارم و پنجم و ششم توسعه در بخش فرهنگ در جدول فوق منعکس شده است، طبق نتایج حاصله سیاست‌های کلی برنامه پنجم بالاترین نمره ارزیابی و سیاست‌های کلی برنامه چهارم در رتبه دوم و سیاست‌های کلی برنامه ششم در جایگاه سوم قرار گرفته است. البته هر سه مجموعه دارای نمره بالاتر از متوسط و در حد مطلوب ارزیابی شده است. همچنین در بین مؤلفه‌های مختلف شاخص ارزیابی سیاست‌ها، معیار انطباق با مبانی فرادستی و قانون اساسی بالاترین نمره و زمانمندی و انطباق با منابع بودجه‌ای در کمترین حد انطباق ارزیابی شده است.

به عبارت دیگر سیاست‌های کلی برنامه از حیث قابلیت تحقق محدوده زمانی اجرای سیاست، توجه به بودجه و امکانات مالی و نهادی لازم برای اجرای سیاست، سازگاری با تجارب جهانی، تصریح و مشخص کردن متولی اجرای سیاست جهت نظارت بر تحقق آن‌ها دچار ضعف و کاستی ارزیابی شدند.

همچنین نتیجه ارزیابی سیاست‌های کلی فرهنگی حاکم بر برنامه‌های چهارم و

پنجم و ششم بر اساس ترکیب متغیرهای فوق در شش بعد و شاخص شامل:

۱. انطباق با اسناد فرادستی مانند قانون اساسی؛
۲. علمی، کارشناسی و عقلانی بودن؛
۳. صراحت، شفافیت، تفسیرناپذیری و عدم ابهام؛
۴. تحقق‌پذیری؛
۵. مقبولیت اجتماعی، مشارکت‌انگیزی و عدالت اجتماعی؛
۶. نظارت‌پذیری.

به شرح جدول زیر است:

ارزیابی شاخص‌های شش‌گانه برحسب نمرات خیلی کم تا خیلی زیاد و از ۱ تا ۵ محاسبه گردید که نتایج به تفکیک سیاست‌های کلی فرهنگی برنامه‌های توسعه به شرح جدول زیر است.

۵. ارزیابی سیاست‌های فرهنگی برنامه‌های توسعه در دوره چشم‌انداز

شاخص‌ها	سیاست‌های فرهنگی	انطباق با مبانی و قانون اساسی	علمی، کارشناسی و عقلانی بودن	صراحت، تفسیرناپذیری و شفافیت و عدم ابهام	تحقق‌پذیری	مقبولیت اجتماعی، مشارکت‌انگیزی و عدالت اجتماعی	نظارت‌پذیری	میانگین ستونی
چهارم	۴/۶	۴/۰	۳/۸	۳/۵	۴/۰	۳/۱	۳/۸	
پنجم	۴/۶	۴/۳	۴/۲	۳/۷	۳/۷	۳/۲	۳/۹	
ششم	۳/۹	۳/۳	۳/۳	۳/۲	۳/۷	۳/۴	۳/۵	
میانگین سطری	۴/۴	۳/۹	۳/۸	۳/۵	۳/۸	۳/۲	۳/۸	

بر اساس نتایج جدول فوق میزان انطباق سیاست‌های فرهنگی برنامه‌های توسعه با قانون اساسی ۴/۴ (در حدود ۸۸ درصد)، میزان انطباق سیاست‌های کلی فرهنگی برنامه‌های توسعه در دوره چشم‌انداز با معیار علمی، کارشناسی و عقلانی بودن ۳/۹ (در حدود ۷۸ درصد)، صراحت، تفسیرناپذیری و شفافیت سیاست‌های توسعه در دوره چشم‌انداز ۳/۸ (در حدود ۷۶ درصد)، امکان تحقق یا تحقق‌پذیری سیاست‌های کلی فرهنگی ۳/۵ (۷۰ درصد)، مقبولیت اجتماعی و مشارکت‌انگیزی و عادلانه بودن

سیاست‌های فرهنگی برنامه‌های توسعه ۳/۸ (۷۶ درصد)، نظارت‌پذیری سیاست‌های فرهنگی برنامه‌های توسعه که یکی از مهم‌ترین معیارها و شاخص‌ها نیز در کنار تحقق‌پذیری محسوب می‌شود ۳/۲ (در حدود ۶۴ درصد) ارزیابی شده است. جمع ترکیبی شاخص‌ها و معیارهای شش‌گانه فوق دارای میانگین ۳/۸ (۷۶ درصد) محاسبه شده است. این نشان می‌دهد که در مجموع از نظر کارشناسان سیاست‌های فرهنگی برنامه‌های توسعه در حدود ۷۶ درصد و در حد مطلوب و خوب ارزیابی شده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج مطالعه نشان داد که سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه در بخش فرهنگ در دوره چشم‌انداز، از آسیب‌ها و معضلاتی به شرح زیر رنج می‌برد و پیشنهاد می‌شود در تدوین سیاست‌های کلی آتی از آن‌ها اجتناب شود:

سیاست‌های کلی برنامه چهارم دارای کمترین اثربخشی و نفوذ در اجرا و سیاست‌های کلی برنامه ششم دارای بیشترین اثربخشی در اجرا ارزیابی شده است. البته در مجموع میانگین اثربخشی هر سر مجموعه سیاست‌های فرهنگی برنامه‌های توسعه زیر عدد ۴ و در سطح متوسط و خوب ارزیابی شده است. در خصوص اثربخشی و نفوذ سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه در مرحله تقنین، بالاترین اثربخشی از آن برنامه پنجم و کمترین اثربخشی مربوط به برنامه چهارم ارزیابی شده است. لازم به ذکر است که در برنامه پنجم توسعه در خصوص برخی از سیاست‌های فرهنگی، عیناً ماده یا بندی در قانون برنامه تکرار شده بود و این مسئله در موارد متعدد مشاهده است و این صرفاً انطباق صوری قوانین با سیاست‌های کلی محسوب می‌شود در حالی که باید در قوانین عادی و جاری محملی اجرایی در قالب اقدام عملی برای تحقق سیاست‌های کلی، حکم شود. همچنین طبق نتایج حاصل، سیاست‌های کلی برنامه پنجم بالاترین نمره ارزیابی و سیاست‌های کلی برنامه چهارم در رتبه دوم و سیاست‌های کلی برنامه ششم در جایگاه سوم قرار گرفته است. البته هر سه مجموعه دارای نمره بالاتر از متوسط و در حد مطلوب ارزیابی شده است. همچنین در بین مؤلفه‌های مختلف شاخص ارزیابی سیاست‌ها، معیار انطباق با مبانی فرادستی و قانون اساسی بالاترین نمره و زمانمندی و انطباق با منابع بودجه‌ای در کمترین حد انطباق ارزیابی شده است.

به عبارت دیگر سیاست‌های کلی برنامه از حیث قابلیت تحقق محدوده زمانی اجرای سیاست، توجه به بودجه و امکانات مالی و نهادی لازم برای اجرای سیاست، سازگاری

با تجارب جهانی، تصریح و مشخص کردن متولی اجرای سیاست جهت نظارت بر تحقق آن‌ها دچار ضعف و کاستی ارزیابی شدند.

برخی از مفاد و بندهای سیاست‌های کلی دچار کلی‌گویی، عدم صراحت و در نتیجه تفسیرپذیر هستند که لازم است در تدوین سیاست‌های آتی از این ضعف اجتناب شود. برخی از سیاست‌های کلی فرهنگی، ماهیت توجیه‌گری، دغدغه حفظ وضع و نظم موجود داشته و وابسته به مسیر طی شده هستند و از این رو فاقد شجاعت لازم برای اصلاح و بهبود ساختارهای فرهنگی می‌باشند.

با توجه به اینکه سیاست‌های کلی فراتر از قوانین جاری و فصل الخطاب تشخیص مصلحت‌های اساسی نظام هستند لذا باید از تصلب پرهیز نمایند و در برخی موارد که لازم است برای اصلاح روندهای نامطلوب به مبانی گفتمانی و حساس که سایر دستگاه‌ها جرأت و شهامت اصلاح ندارند، ورود نمایند.

ضعف در اتکا و ابتدا بر وفاق و خرد جمعی و کارشناسی و علمی و مدیریتی و در نتیجه فقدان امکان لازم برای مشارکت انگیزی در جامعه، یکی از آسیب‌های ارزیابی‌شده سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه در بخش فرهنگ است که لازم است در فرایند تدوین سیاست‌های آتی از مطلعان کلیدی بخش فرهنگ اعم از کارشناسان، محققان و متخصصان امر بهره‌گیری شود.

بر اساس تحلیل‌ها و ارزیابی‌های صورت گرفته و آسیب‌های برشماری شده در سیاست‌ها فرهنگی برنامه‌های توسعه، پیشنهاد می‌شود:

معیارهای شانزده‌گانه ارزیابی شده در این مطالعه، رعایت شود و دست کم رعایت آن در حین تدوین مورد توجه و تدقیق قرار گیرد.

اهداف و آرمان‌های کلی و کلان فرهنگی و جهت‌گیری‌های اساسی که غالباً در اسناد فرادستی تکرار شده است در متن مفاد و سیاست‌های کلی تصریح نشود بلکه خط‌مشی‌های لازم برای اقدامات دولت و دستگاه‌ها و نیز مشوق‌ها و علامت‌هایی برای هدایت بخش‌های عمومی و خصوصی برای نیل به این آرمان‌ها و اهداف تدوین گردد.

در صورت وجود سیاست‌های کلی و قوانین دائمی در خصوص برخی اقدامات و فعالیت‌های فرهنگی، از ذکر مجدد آن‌ها اجتناب گردد. چراکه در اساسنامه و قوانین تأسیس دستگاه‌ها و به تبع آن در ساختارهای اداری و سازمانی از یکسو و در قوانین موضوعی از سوی دیگر، ظرفیت‌های لازم برای قدم نهادن و اقدام در تحقق آرمان‌های قانون اساسی، سند چشم‌انداز در بخش فرهنگ فراهم است و لذا نیازی به تکرار

همین ظرفیت‌های قانونی در سیاست‌های کلی برنامه میان‌مدت نیست. با توجه به ارزیابی صورت گرفته از تجربه تدوین سیاست‌های کلی و اثربخشی آن‌ها در اجرا و به‌منظور اجتناب از مسائلی که در ارزیابی تجارب گذشته ذکر گردید و تحقق اهداف و آرمان‌های قانون اساسی و سند چشم‌انداز پیشنهاد می‌شود:

۱. سیاست‌های کلی به‌صورت عملیاتی‌تر و راهبردی تدوین شوند. به گونه‌ای که راه را نشان دهند؛

۲. سیاست‌های کلی باید با واقعیات سازگار باشند و قابلیت اجرا داشته باشند؛
۳. مجموعه سیاست‌های کلی باید به گونه‌ای تدوین شوند که رویکرد و جهت‌گیری نظری واحد و منسجمی در کل آن حاکم باشد، به گونه‌ای که راه را برای تفاسیر مختلف از آن سد نموده و راهبردهایی را ترسیم سازد تا در عمل مسائل و مشکلات جامعه در تحقق منافع ملی مرتفع گردد؛
۴. سیاست‌های کلی باید الزام‌آور باشند به گونه‌ای که قوای سه گانه موظف گردند براساس آن نسبت به سازگار نمودن قوانین، مقررات، ایجاد و یا تغییر و اصلاح ساختار سیاسی اداری، اخذ تصمیمات اجرایی و طراحی برنامه‌های متناسب با آن در ظرف زمانی خاصی اقدام کنند؛
۵. سیاست‌های کلی از بیانات کلی، متافیزیکی و اخلاقی درست و غیرقابل انکاری که امروزه هر عقل سلیمی آن را تأیید می‌نماید فراتر رفته و نحوه و چگونگی اقدام و عمل را مشخص نماید؛

۶. سیاست‌های کلی به گونه‌ای واقع‌گرایانه در تناظر با قانون اساسی، سند چشم‌انداز و بافت محیطی جامعه ایران تهیه شود و با اتکاء به دستاوردهای علمی به ارتقاء وضع کشور از حالت موجود به وضع مطلوب کمک نماید.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

منابع و مأخذ

آقاسی‌زاده، فتح اله و سعید غلامی نتاج امیری (۱۳۹۹). هفتاد سال برنامه‌ریزی در ایران، آسیب‌ها و چالش‌ها، سازمان برنامه‌وبودجه، مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری.

اسماعیلی، محسن و مصطفی منصوریان (۱۳۹۱). درآمدی بر نقش مجلس شورای اسلامی در حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام، فصلنامه دانش حقوق عمومی، ۱(۲)، ۲۲-۱. قابل‌دسترس در:

<https://mag.shora-rc.ir/article-8.html>.

اشتریان، کیومرث (۱۳۹۱). مقدمه بر سیاست‌گذاری فرهنگی، انتشارات جامعه‌شناسان.

اکبری، محمدعلی. (۱۳۸۱). تجربیاتی از برنامه‌ریزی فرهنگی در ایران ۱۳۲۰-۱۳۵۷، شورای فرهنگ عمومی، (۳۳)، ۰-۰. قابل‌دسترس در:

SID. <https://sid.ir/paper/506357/fa>

الوانی، سید مهدی و فتاح شریف‌زاده، (۱۳۸۱). فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی، چاپ دوم، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی.

امیر ارجمند، اردشیر (۱۳۸۱). کاوش در برخی زوایا: سیاست‌های کلی نظام در پرتو اصل حاکمیت قانون و جمهوری. فصلنامه علمی راهبرد، ۱۰(۴)، ۷۰-۹۰. [dor/20.1001.1.10283102.1381.10.4.3.8](http://dor20.1001.1.10283102.1381.10.4.3.8)

ایوبی، حجت‌الله (۱۳۸۹). سیاست‌گذاری فرهنگی در فرانسه، دولت و هنر، چاپ دوم، انتشارات سمت.

راسخ، محمد (۱۳۸۷). حق و مصلحت: مقالاتی در فلسفه حقوق، فلسفه حق و فلسفه ارزش، چاپ سوم، انتشارات طرح نو.

بیرو، آلن (۱۳۷۵). فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، چاپ سوم، تهران، انتشارات کیهان.

پارسونز، واین (۱۳۹۹). مبانی سیاست‌گذاری عمومی و تحلیل سیاست‌ها، ترجمه دکتر حمیدرضا ملک محمدی، جلد اول، چاپ دوم، پژوهشکده مطالعات راهبردی.

توفیق، فیروز (۱۳۸۵). برنامه‌ریزی در ایران و چشم‌انداز آینده آن، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۳). لغت‌نامه، چاپ اول از دوره جدید، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۸۶). گزارش کمیسیون تلفیق و هماهنگی.

رویر، لوسین شارل (مشاور مدیریت) با همکاری حمید نقش‌تبریزی؛ (۱۹۷۳). توصیه‌هایی در باب مفهوم، فلسفه و سازمان به‌منظور انجام اصلاحات اساسی، سازمان برنامه‌وبودجه، تهران، ایران.

سیروس، داوود، صبورینا، میرزا علی و جبرئیل مرزی‌علمداری (۱۳۹۰). چالش‌های قانون‌گرایی: اعتبار و پایایی قانون. پژوهش‌های حقوقی، ۱۰(۱۹)، ۲۰۵-۲۱۶. قابل‌دسترسی در: <https://jlr.sdil.ac.ir/article-39065.html>

صالحی امیری، سیدرضا، امیر عظیمی دولت‌آبادی (۱۳۸۷). مبانی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی، مرکز تحقیقات استراتژیک.

صالحی امیری، سیدرضا (۱۳۹۰). الزامات برنامه‌ریزی مطلوب فرهنگی، برگ فرهنگ، (۲۳)، ۸۸-۹۷.

SID. <https://sid.ir/paper/94141/fa>

طحان نظیف، هادی، علی احمدی و مرتضی حاجی علی خمسه (۱۴۰۳). الزامات سیاست‌های کلی نظام، از تدوین و ابلاغ سیاست‌ها تا نظارت بر حسن اجرای آن، ویژه‌نامه نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام، پایگاه اطلاع‌رسانی مصلحت، <https://maslahat.ir/files/fa/news/1403/5/24/4702-931.pdf>

عطار، سعید و علی خواجه نایینی (۱۳۹۴). بررسی و تحلیل عوامل مؤثر بر ناکارآمدی نظام سیاست‌گذاری در ایران. سیاست‌گذاری عمومی، ۱(۱)، ۱-۲۰. Doi: 10.22059/ppolicy.2015.57149

علوی منش، سیدمحسن، ایمان تهرانی و مهدی رزم آهنگ (۱۳۹۶). بررسی انطباق قانون برنامه ششم توسعه با سیاست‌های کلی برنامه ششم و اقتصاد مقاومتی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات اقتصادی، گزارش‌های موضوعی، شماره ۱۵۳۷۸. قابل دسترسی در:

<https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1018146>

غلامی، علی و علی بهادری جهرمی (۱۳۹۲). مفهوم، ماهیت و نظارت بر اجرای سیاست‌های کلی نظام. فصلنامه دانش حقوق عمومی، ۲(۳)، ۵۱-۷۲. قابل دسترسی در:

لطیفی، میثم و مجتبی کمیلی فرد (۱۳۹۷). شناسایی موانع عملیاتی شدن سیاست‌های کلی نظام اداری ابلاغی مقام معظم رهبری مدظله‌العالی. مطالعات راهبردی بسیج ۲(۷۸)، ۷۳-۱۰۰.

Dor: 20.1001.1.1735501.1397.21.78.3.8

مجلس شورای اسلامی (۱۳۶۹). صورت مشروح مذاکرات شورای بازنگری قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، تیر ۱۳۶۹، جلد دوم، جلسه هفدهم ص ۶۴۲.

معصومی‌راد، رضا (۱۳۸۹). مجمع تشخیص مصلحت و تجربه تدوین سیاست‌های کلی (مبانی، عملکرد و دستاوردها)، (گزارش پژوهشی)، مرکز تحقیقات استراتژیک، معاونت پژوهش‌های اقتصادی.

هاشمی رفسنجانی، اکبر (۱۳۸۱). مصاحبه علمی «راهبرد» با آیت‌الله هاشمی رفسنجانی ریاست مجمع تشخیص مصلحت نظام: نقادی نظر ورزی‌ها درباره مجمع تشخیص مصلحت. فصلنامه علمی راهبرد، ۱۰(۴).

Dor: 20.1001.1.10283102.1381.10.4.1.6

اسناد قانونی و مجموعه سیاست‌ها:

سند چشم‌انداز ۱۴۰۴. قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=9034>

سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری، قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=43578>

سیاست‌های کلی برنامه چهارم، قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=37764>

سیاست‌های کلی برنامه پنجم، قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=5389>

سیاست‌های کلی برنامه ششم، قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=30128>

قانون برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه، قابل دسترسی در: <https://rc.majlis.ir/fa/law/print-version/94202>

قانون برنامه‌بودجه، مجلس شورای ملی، ۱۳۵۲، قابل دسترسی در: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/96917>

Aghasizadeh, Fathullah and Saeed Gholami Netaj Amiri (2019). Seventy Years of Planning in Iran, Damages and Challenges, Program and Budget Organization, Development and Foresight Research Center. [In Persian]

Akbari, Mohammad Ali. (1381). Experiences of cultural planning in Iran 1357-1320. General Culture Council, -(33), 0-0. Available at: SID. <https://sid.ir/paper/506357/fa>. [In Persian]

- Alavi Manesh, Seyyed Mohsen, Iman Tehrani, Mehdi Razm Ange (2016), study of compliance of the law of the 6th development plan with the general policies of the 6th plan and resistance economy, Research Center of the Islamic Council, Office of Economic Studies, Thematic Reports, No. 15378. Available at: <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1018146>. [In Persian]
- Alwani, Seyyed Mehdi and Sharifzadeh, Fattah, (2008). Public policy process, Tehran, Allameh Tabatabai University, second edition. [In Persian]
- Amirarjamand, Ardeshir. (2002). exploring some angles; The general policies of the system in the light of the rule of law and democracy. Strategic Scientific Quarterly, 10(4), -. Dor/20.1001.1.10283102.1381.10.4.3.8. [In Persian]
- Ashtarian, Kiyomarth, (2013). Introduction to cultural policy, Sociologists Publications. [In Persian]
- Attar, Saeed, and Khajeh Nayini, Ali. (2014). Investigating and analyzing the factors affecting the inefficiency of the policy making system in Iran. Public Policy, 1(1), 1-20. Doi: 10.22059/ppolicy.2015.57149. [In Persian]
- Ayubi, Hojatullah, (2010). Cultural Policy in France, Government and Art, Samt Publications. Second edition. [In Persian]
- Birou, Alain (1996). Practical Vocabulary in Social Sciences, translated by Bagher Saroukhani, third edition, Tehran, Kayhan Publications. [In Persian]
- Dehkhoda, Ali Akbar (1994). dictionary, first edition of the new period, Tehran, Tehran University Publishing and Printing Institute. [In Persian]
- Esmaili, Mohsen and Mansoorian, Mustafa, (2013). an introduction to the role of the Islamic Council in the implementation of the general policies of the system, Knowledge of Public Law Quarterly, 1(2), 1-22. Available at: <https://mag.shora-rc.ir/article-8.html>. [In Persian]
- Gholami, Ali and Bahadri Jahormi, Ali. (2012). The concept, nature and supervision of the implementation of the general policies of the system. Knowledge of Public Law Quarterly, 2(3), 51-72. Accessible at :<https://mag.shora-rc.ir/article-17.html>. [In Persian]
- Hashemi Rafsanjani, Akbar. (2002). "Rahbard" scientific interview with Ayatollah Hashemi Rafsanjani, head of the Expediency Council; Criticism of reviews about the Expediency Council. Strategic scientific quarterly. 10(4), -. Dor/ 20.1001.1.10283102.1381.10.4.1.6.
- James, W .(1943). "Essay on Faith and Morals ".london: Longmans Green and Co.
- Latifi, Maitham and Kamili Fard, Mojtabi. (2017). Identifying the obstacles to the operationalization of the general policies of the administrative system announced by the Supreme Leader Madzaleh Al-Ali. Basij strategic studies 21(78), 73-100. Dor/ 20.1001.1.1735501.1397.21.78.3.8. [In Persian]
- Masoumirad, Reza (2010), The Expediency Council and General Policy Formulation Experience (Basics, Performance and Achievements), (Research Report), Strategic Research Center, Economic Research Deputy. [In Persian]
- Parsons; Wayne (2019). Public Policy: An Introduction to the Theory and Practice of Policy Analysis, translated by Dr. Hamidreza Malek Mohammadi, first volume, second edition, Strategic Studies Research Institute. [In Persian]

- Rasakh, Mohammad, (2008). Right and Expediency: Essays in Philosophy of Law, Philosophy of Right and Philosophy of Value, Tarh-e-no Publications. Third edition. **[In Persian]**
- Royer, Lucien Charles (management consultant) in collaboration with Hamid Naqsh Tabrizi; (1973). Recommendations on concept, philosophy and organization in order to carry out fundamental reforms, Program and Budget Organization, Tehran, Iran. **[In Persian]**
- Salehi Amiri, Seyedreza, Amir Azimi Dolatabadi (2007) Basics of policy making and cultural planning, Strategic Research Center. **[In Persian]**
- Salehi Amiri, Seyedreza.(2011)). Requirements for optimal cultural planning. Barg-e-Farhang magazine. Available at: SID. <https://sid.ir/paper/94141/fa>. **[In Persian]**
- Secretariat of The Expediency Council, (2006), report of the Consolidation and Coordination Commission. **[In Persian]**
- Siros, Davoud, Saburinia, Mirza Ali, & Marzi Alamdari, Gabriel. (1390). Law Approach Challenges: Law Validity and Law Reliability , Legal Research, 10(19), 205-216 . Available at: <https://jlr.sdil.ac.ir/article-39065.html> . **[In Persian]**
- Tahan Nazif, Hadi, Ali Ahmadi and Morteza Haji Ali Khamsa, (1403), the requirements of the general policies of the system, from the formulation and communication of policies to the monitoring of their good implementation, special issue of monitoring the good implementation of the general policies of the system, Available at: <https://maslahat.ir/files/fa/news/1403/5/24/4702-931.pdf> . **[In Persian]**
- Tawfiq, Firouz, (2016). Planning in Iran and its future prospects, Tehran: Scientific and Cultural Publications. **[In Persian]**
- The Islamic Council (1980). the annotated form of the deliberations of the Council for Revision of the Constitution of the Islamic Republic of Iran, the General Department of Cultural Affairs and Public Relations of the Islamic Council, July 1369, Volume II, 17th Session - p.642. **[In Persian]**
- The General policies of the legislative system. Available at: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=43578>. **[In Persian]**
- The general policies of the fourth program, . Available at: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=37764>. **[In Persian]**
- The general policies of the fifth program, . Available at: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=5389>. **[In Persian]**
- The general policies of the sixth program, . Available at: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=30128>. **[In Persian]**
- The Law of the fourth five-year development plan. Available at: <https://rc.majlis.ir/fa/law/print-version/94202>. **[In Persian]**
- The law of Program and Budget, National Assembly, 1973. Available at: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/96917>. **[In Persian]**
- Vision Document 1404 of Iran. Available at: <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=9034>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.